

Anja M. Mudrenović¹
Sonja D. Stanković
Univerzitet u Banjoj Luci
Filološki fakultet
Katedra za sinologiju

KONCEPT UČTIVOSTI U SRPSKOM I KINESKOM JEZIKU: PRAGMATIČKO-KONTRASTIVNA ANALIZA

Apstrakt: Rad se bavi kontrastivnom analizom koncepta učtivosti u srpskom i kineskom jeziku iz perspektive pragmatičkog i kulturološkog pristupa. Polazeći od univerzalnih modela učtivosti, posebno teorije „obrazā” Brauna i Levinsona i pragmatičkog modela Džefrija Liča, rad ispituje u kojoj mjeri ovi teorijski okviri mogu objasniti različite načine na koje se učtivost realizuje u dvije tipološki i kulturološki udaljene jezičke zajednice. Analiza se zasniva na kvalitativnoj kontrastivnoj metodi i obuhvata konceptualne dimenzije učtivosti u srpskom i kineskom jeziku, uključujući formalne jezičke strategije, normativne društvene obrasce i kulturološke principe koji oblikuju komunikaciju. Rezultati istraživanja pokazuju da je učtivost u srpskom jeziku u velikoj mjeri formalno kodirana kroz gramatičke i leksičke obrasce koji označavaju društvenu distancu, dok je u kineskom jeziku snažno povezana sa konfucijanskim konceptom „li”, očuvanjem „obrazā” (mianzi) i principom društvene harmonije. Rad ukazuje na ograničenja univerzalističkih teorija učtivosti i naglašava značaj kulturološkog konteksta u analizi pragmatičkih fenomena.

Ključne riječi: učtivost, kontrastivna lingvistika, pragmatika, kineski jezik, srpski jezik.

1. Uvod

Učtivost predstavlja jedan od načina na koji jezičke zajednice definišu interpersonalnu komunikaciju. Pitanje i koncepti učtivosti neki su od centralnih pojmova u pragmatiki i interkulturnoj lingvistici. Određeni teorijski modeli učtivosti, posebno modeli Brauna i Levinsona (Brown & Levinson, 1987) te pragmatički model Džefrija Liča (Leech, 1983) govore o univerzalnim principima

¹anja.mudrenovic@ff.unibl.org

učtivosti i regulisanja „obrazā”, ali isto tako postoje i brojna istraživanja koja ukazuju na značajne kulturološke i jezičke varijacije u konceptima učtivosti. Džefri Lič (Leech, 1983) učtivost definiše i kao vrstu ponašanja prema kojoj je moguće učestvovati u društvenoj interakciji.

Kada govorimo o jedinstvenim obrascima učtivosti, potrebno je napomenuti da se kineski jezik posebno ističe u pogledu kulturološke podloge i kontekstualnih varijacija koncepata učtivosti. U tom kontekstu, kontrastivna analiza jezika tipološki i kulturološki udaljenih jezičkih zajednica predstavlja plodno tlo za ispitivanje odnosa između univerzalnih i specifičnih aspekata učtivosti. Srpski i kineski jezik mogu se posmatrati kao zanimljiv jezički par. Srpski jezik pripada indoevropskoj porodici jezika i flektivni je jezik sa jasno naznačenim kodiranim oblicima društvene distance, a kineski je izolativan jezik u kojem se međuljudski odnosi vrlo često definišu pragmatički i kontekstualno.

U kontekstu interkulture komunikacije Hal (Hall, 1976) razlikuje kulture visokog i kulture niskog konteksta. U kulturama visokog konteksta, kakvom se često smatra kineska kultura, veći dio značenja prenosi se implicitno i zasniva se na zajedničkom kulturnom znanju i obrascu. Ova distinkcija može nam pružiti dodatni okvir za razumijevanje naglašene indirektnosti u kineskoj komunikaciji, ali ne predstavlja primarni teorijski model ovog istraživanja.

Cilj ovog rada jeste da ispita strukture koncepata učtivosti u srpskom i kineskom jeziku, kao i u kojoj mjeri univerzalni modeli učtivosti mogu objasniti uočene razlike. Rad polazi od tri glavne istraživačke hipoteze:

1. Koncept učtivosti u srpskom jeziku dominantno je povezan sa formalnom distancom i gramatičkom eksplicitnošću, dok je u kineskom jeziku primarno utemeljen u relacijskoj harmoniji i kontekstualnoj indirektnosti.
2. Univerzalni model zasnovan na principima regulisanja „obrazā” može objasniti određene pristupe u oba jezika, ali ne obuhvata u potpunosti kulturološke specifičnosti kineskog koncepta učtivosti.
3. U srpskom jeziku učtivost je u većoj mjeri formalno kodirana kroz jezički sistem, a u kineskom je češće uslovljena situacionim i relacionim faktorima komunikacije.

Na osnovu ovih hipoteza nastojaćemo u radu da pokažemo kako se pojam učtivosti konceptualno strukturira u dva tipološki različita i kulturološki udaljena jezika, te da ukažemo na granice univerzalističkog pristupa u objašnjenju ovog fenomena.

2. Teorijski i metodološki okvir

2.1. Teorijski okvir

U radu polazimo od pragmatičkog pristupa učtivosti, prvenstveno od modela Brauna i Levinsona (Brown, Levinson, 1987), prema kojem se učtivost zasniva na pozitivnom i negativnom regulisanju „obrazu” učesnika u komunikaciji. Osim toga, koristimo se i Ličovim pristupom učtivosti (Leech, 1983), kao skupu normativnih maksima koje regulišu društvenu interakciju. Potrebno je istaknuti da univerzalni modeli mogu naići na ograničenja u interkulturalnim istraživanjima, te je potrebno uključivati i specifične modele. Zbog toga ovo istraživanje uključuje i radove koji ukazuju na kulturološke specifičnosti kineskog koncepta učtivosti, poput radova Gu Jueguo (Gu Yueguo, 1990), koji naglašava povezanost kineskog koncepta učtivosti sa postulatima konfucijanizma. Pored specifičnog kineskog modela korist ćemo i radove koji se baziraju na konceptualnim pristupima učtivosti u srpskom jeziku (Milosavljević, 2020).

2.2. Metodološki okvir

Rad se bazira na identifikovanju dominantnih konceptualnih obrazaca koji strukturiraju pojam učtivosti u srpskom i kineskom jeziku. To se vrši uz pomoć kvalitativne kontrastivne analize, a ne kvantitativnog ispitivanje učestalosti korištenja određenih normi i pojmova. Pored toga, rad uključuje poređenje konceptualnih dimenzija učtivosti u srpskom i kineskom jeziku, s posebnim osvrtom na jezičke i pragmatičke mehanizme u njihovoj relaciji. Konkretno, analizu ćemo zasnivati na stepenu formalne kodiranosti učtivosti u jezičkim sistemima, na odnosima eksplicitnosti i indirektnosti u realizaciji učtivih govornih činova, te na ulozi kulturoloških normi u strukturi koncepta učtivosti. Rad se oslanja na postojeću relevantnu literaturu o učtivosti u dva jezika i na primjere tipičnih jezičkih realizacija, sa ciljem teorijskog poređenja konceptualnih struktura. Cilj rada nije empirijska generalizacija na nivou čitavih jezičkih zajednica. U ovom radu, termin „učtivost” koristi se kao krovni pojam koji obuhvata više oblika pristojnog i društveno prihvatljivog ponašanja.

3. Koncept učtivosti u srpskom jeziku

3.1. Konceptualna polja učtivosti u srpskom jeziku

Prema *Rečniku srpskog jezika* Matice srpske (2011) učtivost se u srpskom jeziku definiše kao „pristojno ponašanje” ili „pristojnost”. Prema tome, možemo zaključiti da je u srpskom jeziku i kulturi, učtivost društvena kategorija. Milosavljević (2020) takođe navodi da u srpskom jeziku i kulturi jezička slika o učtivosti primarno spada u moralno-etičku kategoriju. Tu često pominjemo pojmove poput „ljubaznost” i „srdačnost”. Koncept učtivosti u srpskom jeziku predstavlja poštovanje određenih normi i pravila u ophođenju prema drugima, ali i moralno i časno postupanje. Tako pokazujemo da u srpskom jeziku i kulturi učtivost ima dualnu strukturu. Društvena funkcija učtivosti svodi se na regulisanje društvenih odnosa između pojedinaca. Ta regulativna osobina najviše se ogleda u činjenici da je definišemo kao društvenu obavezu: „učtivost nalaže”, „red je / nije red da...” itd. To ukazuje na njen normativni karakter.

Pored toga, koncept učtivosti u srpskom jeziku obuhvata i moralnu i etičku komponentu, gdje nije u fokusu samo društvena norma, nego i unutrašnji kvalitet ličnosti. Često se čuju riječi i izrazi poput „vaspitan”, „kulturan”, „dobro odgojen” koji ukazuju na odraz karaktera više nego na spoljašnju formu ponašanja.

Koncept učtivosti koji se temelji na polju poštovanja pravila u ophođenju prema drugim ljudima sastoji se iz mnoštva izraza, sintagmi, različitih vrsta bontona, kodeksa i drugih značajnih formi. To se uglavnom manifestuje preko načina pozdravljanja i obraćanja drugome, načina vođenja, otpočinjanja i završavanja razgovora, kao i načina oblačenja u određenim prilikama. Kada govorimo o pozdravljanju, prema Milosavljević (2020) učtivost se iskazuje korištenjem određenih formi poput izraza „gospodine, gospođo”, „poštovani/a”, „uvaženi/a”, i sličnih formalnih izraza. U neverbalnoj komunikaciji iskazuje se pokretima tijela, poput ustajanja, rukovanja, gledanja sagovornika u oči ili izraza lica. Osim toga, način vođenja razgovora predstavlja jednu od važnih formi učtivosti. Neka od pitanja poput „Kako si/ste” zapravo predstavljaju dobar način otpočinjanja razgovora. Slično je i sa određenim temama koje ne nose konfliktni potencijal jer takođe funkcionišu kao sredstva održavanja učtivog i neutralnog tona u komunikaciji,

Milosavljević (2020) još navodi da se učtivost i u verbalnoj i u neverbalnoj komunikaciji shvata kao uzdržanost, obzirnost ili odmjerjenost. To se obično vidi u načinu držanja prilikom komunikacije, odgovaranja na upite, izjašnjavanja, iskazivanja kritičkog mišljenja i neslaganja.

3.2. Formalni koncepti učtivosti – učtivost kao društvena kategorija

Pored leksičkih i pragmatičkih pokazatelja već smo naveli da je učtivost u srpskom jeziku djelimično formalno kodirana preko izbora oblika drugog lica jednine i množine (ti ili Vi), kao i preko oslovljavanja sagovornika, a to predstavlja jedan od najvažnijih mehanizama označavanja društvene distance. Kao što smo već djelimično naveli u prethodnom dijelu rada, formalni koncepti učtivosti u srpskom jeziku počivaju na načinu izražavanja u govoru i načinima govorenja. U srpskom jeziku učtivost je vrlo često gramatički eksplicitna.

Učtivost je i društvena kategorija, koja podrazumijeva pridržavanje priznatih pravila ponašanja u određenoj sredini. Gramatičku i jezičku eksplicitnost vidimo u upotrebi zamjenica i oslovljavanju. Upotreba različitih zamjenica objašnjena je u većini evropskih jezika, a vidljiva je i u kineskom jeziku i u srpskom jeziku. Većina evropskih jezika koristi dvostruki sistem oslovljavanja, gdje se jedna zamjenica koristi za neformalno, a druga za formalno oslovljavanje (Schlund, 2014). Formalno oslovljavanje obično se iskazuje upotrebom množine drugog ili trećeg lica. U srpskom se koristi množina drugog lica. Prema Braunu i Gilmanu (Brown & Gilman 1960), princip pluraliteta je „veoma stara i sveprisutna metafora za moć”. Danas je znak međusobnog poštovanja ili nedovoljnog poznanstva između sagovornika, a ne u tolikoj mjeri znak moći ili autoriteta (Schlund, 2014). Osim toga, upotreba zamjenice *Vi* osnovni je gramatički alat za održavanje društvene distance. Na taj način priznaje se autonomija sagovornika i smanjuje pritisak, posebno u situacijama sa naglašenom hijerarhijom, poput poslovnih, komunikacije u školi ili diplomatskog ophođenja.

U srpskom jeziku, kao i drugim slovenskim jezicima, formalno oslovljavanje uvedeno je u XVIII, a službeno prihvaćeno i rašireno u XIX vijeku (Schlund, 2014). Persiranje (upotreba zamjenice *Vi*) stereotipno se vezuje za civilizacijski napredak i viši stepen obrazovanja, a ponekad se doživljava i kao „hladna” ili „izvještačena” učtivost koja stoji nasuprot „srdačnosti” (Milosavljević, 2020). Mnogi oblici formalne učtivosti u srpski jezik ušli su iz građanske kulture koja je u tom periodu bila pod snažnim uticajima zapadnih zemalja, uglavnom njemačkog dvora i francuske kulture. Ovo objašnjava prisustvo riječi poput „galantan” ili „kavaljer” u Rečniku SANU, koje su postale standardni dio ophođenja naročito prema ženama u građanskoj kulturi.

U srpskom jeziku formalno oslovljavanje uglavnom je praćeno specifičnim neverbalnim znacima poput rukovanja, ustajanja, ili u nekim slučajevima naklona. Druge ključne karakteristike predstavljaju odmjerenost i suzdržanost u govoru, kao i diskretnost, te odabir tema za razgovor. Posredstvom obzirnosti i taktičnosti

poštuje se i „obraz” sagovornika – da se on ne uvrijedi ili dovede u nezgodan položaj direktnim zahtjevima. Zato se formalna učtivost često interpretira i kao društvena maska, koja služi da se očuva (prividni) sklad. U srpskoj kulturi, „obraz” je neraskidivo povezan sa javnom reputacijom. Zbog toga se koriste izrazi poput onog „sa dužnim poštovanjem” kako bi se spriječio potencijalni konflikt (Milosavljević, 2020).

3.3. Normativna i regulativna dimenzija učtivosti u srpskom jeziku

U srpskoj jezičkoj slici učtivost često shvatamo kao neku vrstu kontrole ili „nadzornika”. U jednom od aspekata formalne učtivosti regulativni princip doživljava se kao nešto što dolazi spolja i prožima društvene propise i bonton. Učtivost nije samo jedan od izbora u komunikaciji nego je i normativna kategorija koja usmjerava ponašanje pojedinca u skladu sa društvenim očekivanjima. U jeziku ovakav vid učtivosti verbalizujemo glagolima koji sugerišu određenu obavezu. Kako Milosavljević navodi, u pitanju su izrazi poput „učtivost nalaže” ili „pristojnost zapovijeda”. Posebno normativno učtivost se primjenjuje u situacijama koje predviđaju postojanje društvene distance, poput škole, posla, javnog prostora ili prevoza, diplomatije.

Poštovanje društvene hijerarhije takođe spada u regulativnu dimenziju učtivosti, posebno u jezičkim pravilima srpskog jezika. Obaveza ukazivanja poštovanja starijima, autoritetu ili institucionalnim predstavnicima pokazuje da se učtivost konceptualizuje i kao sredstvo održavanja socijalne strukture i kao dio širih društvenih odnosa. U tom pogledu, često čujemo npr. izraz „kućno vaspitanje”, koje podrazumijeva da se učtivost prvenstveno stiče u porodici, a kršenje ovakve norme smatra se znakom „nedostatka vaspitanja ili odgoja”. U vezi sa konceptom učtivosti u kineskom jeziku u narednom poglavlju upoznaćemo princip harmonije.

Pored „spoljne kontrole”, postoji i „unutrašnji regulator” kada govorimo o učtivosti. U tome se ogledaju načela poput morala, saosjećanja i želje da se sagovornik osjeća prijatno (Milosavljević, 2020). Ovakav princip često se povezuje i sa religijskim ili etičkim načelima.

Sve što smo dosad naveli ukazuje na to da regulativna dimenzija učtivosti u srpskom jeziku i kulturi ima i normativni i socijalni karakter, tako da je ne doživljavamo samo kao strategiju očuvanja „obrazu” u pragmatičkom smislu, već i kao obrazac ponašanja koji doprinosi održavanju društvenog poretka.

4. Koncept učtivosti u kineskom jeziku

4.1. Koncept „li” (礼) u kineskoj učtivosti

Za razliku od srpskog jezika, gdje je učtivost često gramatički formalna i zavisi od njenih promjena, u kineskom jeziku koncepti učtivosti prvenstveno se manifestuju u bogatom leksičkom sistemu. Li (Lee, 2020) napominje da je lingvistička učtivost u kineskom jeziku neraskidivo povezana sa konfucijanskim učenjima, posebno s učenjem o pojmu „li” 礼, koji često prevodimo kao „ritual”, „ceremonija” ili, u savremenijem jeziku, „protokol”. Zajedno sa poniznošću, ovaj pojam predstavlja jedan od ključnih u razumijevanju koncepta kineske učtivosti. Kineski izraz za pristojnost „limao 礼貌” potiče od riječi i koncepta „li”. Na neki način, ovaj koncept je temelj kineske učtivosti i u jezičkom i u kulturološkom smislu.

Konfucijanizam je bio vodeća filozofija u Kini još od vremena dinastije Han (206. p. n. e – 220. n. e). Li, kao jedan od glavnih pojmova konfucijanizma, u širem značenju može predstavljati i dobre manire ili ponašanje. U vremenu velikih političkih previranja tokom Konfucijevog života (551–479. p. n. e) ovaj termin bio je korišten u cilju ostvarenja društvenog reda, stabilnosti i harmonije. Najvažnije Konfucijevo djelo jesu *Analekti* (Lunyu 论语), koje su njegovi učenici i sljedbenici dopunjavali dugo nakon Konfucijeve smrti. U tom djelu veliki broj poglavlja posvećen je pojmu „li”. Između ostalih, poglavlje 2.3 govori o superiornosti morala i vrline u odnosu na zakone i kazne, koje će ljudi poštovati isključivo iz straha. Ukoliko posjeduje svijest o „li”, čovjek će se pravilno odnositi prema bilo kojoj situaciji i bez zakona i zabrana. Ovo, takođe, nije samo deklarativni princip nego ga je, prema *Analektima*, potrebno primijeniti i u praksi. Tako se u paragrafima 5 i 6 govori o važnosti uzajamnog davanja i oduživanja, kao vrsti sveprisutnog „li”. Smatra se da će ljudi živjeti u miru, unutrašnjem i spoljnom, ukoliko se rituali poštuju i ako se živi u skladu s njima. Osim toga, oni koji su obrazovani i razumni (知书达理 zhishudali) treba da budu pohvaljeni.

U srpskoj jezičkoj tradiciji bonton je nešto što se uči, a plemenitost je ono što je urođeno. Učtivost je bazirana na „kućnom vaspitanju” i učenju koje prvenstveno dolazi iz porodice. U kineskoj kulturi „li” predstavlja osnov na kojem čovjek stoji u društvu. Učtivost je neodvojiva od konfucijanske tradicije i etike i ne može se razdvajati od poznavanja kulture (Lee, 2020). Kao što kažu *Analekti* (16.13), bez poznavanja rituala čovjek ne može izgraditi karakter niti ima osnov da stoji u društvu. Iako i kineska i srpska jezička kultura učtivost posmatraju i kao poštovanje pravila i kao odraz unutrašnjeg morala, u kineskoj jezičkoj kulturi vrlina je ta koja je iznad svakog pravila i zakona, tako da su bez nje svi ostali zakoni uzaludni.

4.2. Koncept „obraza” (mianzi 面子) u kineskoj učtivosti

U sociologiji i sociolingvistici učtivost često povezujemo sa pojmom „obraza”. Prema Gofmanu (Goffman, 1955, 1967) obraz predstavlja dobar utisak ili impresiju koju želimo da ostavimo u interakciji sa drugim ljudima. Utisak o kojem govorimo često zavisi od konteksta same situacije. Ovu teoriju su Braun i Levinson (Brown & Levinson, 1978) uzeli kao podlogu za svoj teorijski okvir, po kojem učtivost počiva na pozitivnom i negativnom viđenju „obraza”. Prema tome, cilj svake društvene interakcije jeste da sačuva međuljudske odnose i da izbjegne ili umani situacije koje bi mogle dovesti do gubitka „obraza”. Čuvanje obraza predstavlja potrebu da sačuvamo dobru sliku o sebi, te da je drugi ljudi prihvate i odobre.

Neki od aspekata „obraza” opisanih u Gofmanovoj teoriji i u konceptima o kojima su pisali Braun i Levinson mogu se vidjeti i u kineskom konceptu „mianzi 面子”, koji u bukvalnom prevodu znači obraz ili lice (Hu, 1944; Gu, 1990). Ipak, „mianzi” predstavlja apstraktan pojam koji nema u potpunosti precizan prevod u ostalim jezicima. Uglavnom ga prevodimo pojmovima „reputacija”, „prestizh” ili „dostojanstvo”. (Lee, 2020). Svi žele da „sačuvaju obraz” (有面子 you mianzi) u prisustvu drugih ljudi. Ukoliko se jedna strana ponaša neprikladno ili izloži neprijatnosti sagovornika, obje strane rizikuju da „izgube obraz” (没面子 mei mianzi) (Lee, 2020). „Gubljenje” ili „dobijanje” obraza postiže se ispravnim ili neispravnim postupanjem i ponašanjem koje jeste ili nije u skladu sa konceptom „li”. Svi koncepti učtivosti u kineskom jeziku međusobno su prepleteni i zavise jedan od drugog. Jedan princip ne može da postoji sam za sebe, nego mora da sadrži i sve ostale principe koji zajedno stvaraju prihvatljivo društveno ponašanje, a sve u cilju održavanja harmonije društvenih odnosa.

Tokom svoje istorije, koja obuhvata i carski i republikanski period, kineski društveni sistem mijenjao se i prilagođavao. Nakon 1949. godine i stvaranja Narodne Republike Kine, te potpunog odbacivanja feudalnih i carskih struktura, pojavio se novi poredak društvene strukture i društvenih odnosa (Gu, 1990). Novi društveni poredak zasigurno utiče i na pojedinačno ponašanje u društvu, kao i na principe učtivosti i pristojnosti društva u cjelini. Norme koje su važile donedavno u sadašnjem periodu često se shvataju kao zastarjele i suvišne. Bez obzira na to, ono što je ostalo netaknuto jesu osnovni postulati učtivosti u kineskom društvu. Pod tim mislimo na poštovanje, skromnost, srdačnost i prefinjenost (Gu, 1990). Poštovanje ovih principa čini da pojedinac sačuva „obraz” (mianzi), te da to prenese i na sagovornike i druge ljude. Važno je istaknuti i koncept „povratka učtivosti” (还礼 huanli). To predstavlja obavezu pojedinca da u budućnosti „vrati” poklon

učtivosti koji je dobio od druge strane. Čin „vraćanja” utiče na održavanje ravnoteže i harmonije u društvenim odnosima, čime se „obraz” povezuje sa dugotrajnim društvenim vezama.

„Mianzi” u kineskoj tradiciji ne predstavlja samo instrument dolaska do određenog cilja u društvu, nego i moralni i društveni postulat koji je duboko ukorijenjen u tradiciju dugu više hiljada godina. Učtivost i čuvanje „obraz” društvene su norme čije kršenje dovodi do društvenih sankcija. Ukratko, „mianzi” nije samo pitanje individualnog poimanja nego ključni regulator društvenih odnosa, stabilnosti i harmonije (Gu, 1990; Lee, 2020). Iako ne postoji princip harmonije shvaćen kao u kineskoj kulturi, u srpskoj jezičkoj tradiciji koncept „obraz” takođe ne predstavlja ličnu stvar, nego javnu reputaciju koja se mora čuvati preko obzirnosti i taktičnosti. „Obraz” služi da se ne povrijedi sopstvena i tuđa čast, dostojanstvo i ponos (Milosavljević, 2020).

4.3. Oslovljavanje u kineskoj jezičkoj tradiciji

U kineskoj tradiciji i u savremenom jeziku oslovljavanje je jedan od najvažnijih i najsloženijih aspekata učtivosti, s obzirom na to da je duboko ukorijenjen u konfucijanskom načelu „ispravljanja imena” (正名 zhengming) i strogom poštovanju društvene hijerarhije (Gu, 1990; Lee, 2020). Konfucije je smatrao kako je za stabilnost svakog društva neophodno da svako zauzme mjesto koje mu pripada u skladu sa društvenim položajem. U skladu sa *Analektima*, ako imena nisu ispravna, govor nije primjeren, a bez primjerenog govora ne može se ništa postići. Prema tradiciji, govor se morao koristiti u skladu sa statusom pojedinca u društvenoj hijerarhiji, a status je direktno određivao način na koji se neko oslovljava (Gu, 1990).

U doba carske Kine, sve do početka XX vijeka, društvena struktura bila je strogo patrijarhalna i hijerarhijska. To se, između ostalog, jasno ogledalo i u jeziku. Društveni status i oslovljavanje plemstva i običnih ljudi, vladara i podanika, muškaraca i žena, roditelja i djece nedvosmisleno su predstavljali temelje socijalne strukture. Službenici nižeg ranga prilikom oslovljavanja svojih nadređenih koristili su pojam 大人 daren, što u bukvalnom prevodu znači „veliki čovjek”, a danas se koristi kao izraz za odraslu osobu. Osim toga, sebe su oslovljavali izrazom „下关 xiaguan”, što znači niži službenik. Sluge su gazde u kućama i na dvoru oslovljavale izrazima „主子 zhuzi” ili „老爷 laoye”. Oba izraza znače „gospodar” ili „stari gospodar”. Za sebe su koristili izraz „奴才 nucai” ili „小人 xiaoren”, odnosno „rob” ili „mali čovjek” (Gu, 1990). Prema Li, još od vremena dinastije Ćin (Qin) (221–206 p. n. e) carevi su sebe nazivali izrazom „džen” (zhen朕).

Hijerarhija je postojala i u bračnom životu. Prema konfucijanskoj tradiciji i patrijarhalnom sistemu, koji je bio osnov društvenog poretka, žene su bile podređene svojim muževima. Koristile su i ponizne izraze za sebe poput „兼妾 jianqie”, što se može prevesti kao „bezvrijedna”. Ovo je, takođe, bio naziv za prvu, zakonitu ženu, ukoliko je suprug imao i konkubine (Lee, 2020). Nakon stvaranja republike i Pokreta 4. maja 1919. godine došlo je do velikih promjena i u društvenoj strukturi, kao i životu običnih ljudi, tj. do pada određenih društvenih stega i mnogih tradicionalnih vrijednosti koje su bile karakteristične za carski period.

Zahvaljujući sistemu iz carske ere, kineski jezik razvio je čitav niz leksičkih sistema koji služe da se sagovornik uzdigne, a da se pritom često unize sopstveni kvaliteti. I danas se u savremenom kineskom jeziku često susrećemo sa izrazima koji, u kombinaciji sa imenicama ili zamjenicama, imaju značenje „cijenjeni”, „uzvišeni” ili „beznačajni”, „ponizni”. Kada govorimo o uzdizanju sagovornika, često u kineskom jeziku pominjemo pridjev „贵 gui”. U srpskom jeziku, ovaj pridjev može biti ekvivalent riječi „dragocjen” ili „cijenjen”. „Gui” se najčešće koristi u formalnijim govorima, upitima ili poslovnim prilikama. Neki od najkorištenijih izraza uključuju: „贵姓 guixing” u značenju „cijenjeno prezime”, „贵公司 guigonsi” (Vaša kompanija), „贵国 guiguo” (Vaša zemlja), „贵人民 gui renmin” (Vaš narod) (Lee, 2020). U suprotnosti s ovim pridjevom u kineskom jeziku često za unižavanje sebe koristimo pridjev „敝 bi” u značenju „pohaban”, „polomljen”. U tom slučaju, često tokom poslovnih ili diplomatskih sastanaka možemo čuti izraze poput „敝公司” (moja mala firma), „敝国” (moja mala, siromašna zemlja) itd. Ovakvi izrazi nemaju konkretan ekvivalent u srpskom jeziku, osim kada se koristi izraz „moja malenkost”, što se donekle može smatrati sličnom upotrebom.

Prema Li, osim ovakvih složenih izraza, postoje i idiomi i fraze koje su odgovor na komplimente i pohvale. U neke od njih spadaju izrazi „不敢当 bu gandang”, što bi značilo „ne zaslužujem pohvale”, „previše me hvalite” ili „哪里哪里 nali nali” koji je direktan odgovor na kompliment i nema precizan prevod u srpskom jeziku, a ipak označava da govornik smatra kako je nedostojan komplimenta koji mu je upućen. Ovi izrazi su zaostavština carske ere i ne koriste se u toj mjeri u savremenom kineskom jeziku, osim kod starijih generacija.

Pored oslovljavanja različitim izrazima u kineskoj jezičkoj kulturi velika važnost polaže se i oslovljavanju po određenim titulama. Za razliku od srpskog jezika, gdje titula prethodi prezimenu, u kineskom jeziku obavezno stoji nakon prezimena (张老师 Zhang laoshi, profesor/ica Džang) ili (王主任 Wang zhuren, direktor/ica Vang) (Lee, 2020). Prema Gu (1990), upotreba ovog obrasca karakteristična je za oslovljavanje ljudi izvan porodice, te u poslovnom okruženju i u tom slučaju ne

koriste se lična imena. Ovdje je uočljiva konkretna razlika između kineske i zapadnih kultura, jer u zapadnim kulturama lična imena nisu toliko „privatna” i koriste se ravnopravno sa prezimenima. Gu (1990) navodi da su u periodu između 1949. i 1976. godine određene titule izbačene iz upotrebe i označene kao buržoaske, a umjesto njih pojavio se zajednički izraz „同志 tongzhi”. On je najbolje odgovarao izrazu koji se koristio u zemljama istočnog bloka sa značenjem „drug, drugarica”. Nakon 1980. godine i politike otvaranja ovaj izraz gubi na značaju, a u svakodnevni govor polako se vraćaju tradicionalne forme oslovljavanja.

Za razliku od srpskog jezika, u kojem centralno mjesto zauzima gramatička učtivost, a posebno upotreba zamjenica *ti* i *Vi*, u kineskom jeziku učtivo oslovljavanje počiva na leksičkom sistemu. U srpskom jeziku, kao i u većini evropskih jezika, persiranje je osnovno sredstvo za iskazivanje društvene distance ili moći (Brown & Levinson, 1987). U kineskom jeziku, iako formalno postoji zamjenica „您 nin – Vi), učtivost i oslovljavanje mnogo se više oslanja na prefikse, počasne titule, posebne riječi kojima uzdižemo sagovornika i dajemo mu na značaju. U formalnom govoru unižavanje sebe i uzdizanje sagovornika u kineskoj jezičkoj kulturi praktično je obavezno, dok u srpskom jeziku obično ne koristimo ovakvu govornu strategiju, ili je već zastarjela. Kako Milosavljević (2020) navodi, izrazi poput „sluga pokorni” ili „Vaš sluga ponizni” bili su dio građanskog društva početkom prošlog vijeka, a danas su svedeni na veoma uske kontekste. Slična situacija je i sa titulama – u srpskom jeziku najviše se koriste titule poput „gospodine” i „gospođo” uz specifičnu upotrebu titula koje označavaju zanimanje (profesor, doktor). U kineskom jeziku, kako navode Gu (1990) i Li (2020), postoji izrazita sklonost ka oslovljavanju po zanimanju i radnom mjestu, jer je to dio društvene konvencije, po kojoj je potrebno u javnosti označiti titulu i zanimanje sagovornika.

5. Zaključak

U ovom radu analizirani su koncepti učtivosti u srpskom i kineskom jeziku putem pragmatičko-kontrastivnog pristupa, sa ciljem da se ispita na koji se način učtivost konceptualno strukturira u dvije kulturološki udaljene jezičke zajednice. Prema teorijama Brauna i Levinsona (1987), kao i Liča (2014), učtivost je univerzalni fenomen međuljudske komunikacije, koji služi kao glavni uslov za uspostavljanje društvenog poretka i saradnje. Teorija o „obrazu” Brauna i Levinsona ostaje temeljni model za razumijevanje učtivosti, a Ličov princip daje dodatni alat za analizu jezičkog doprinosa društvenom skladu i međusobnim odnosima.

Iako se zasnivaju na univerzalnim principima, teorije učtivosti često se manifestuju preko specifičnih kulturnih i jezičkih obrazaca. Prema Gu (1990), ovi obrasci reflektuju vrijednosti određene zajednice, u našem slučaju srpske i kineske jezičke kulture. Zbog toga smo se u radu fokusirali na njihove specifičnosti, te shvatanja pojma učtivosti u pragmatičkom smislu.

U srpskom jeziku učtivost se prvenstveno bazira na društvenim i moralnim normama koje regulišu međuljudske odnose. U značajnoj mjeri ona je kodifikovana u jezičkom sistemu upotrebom zamjenica poput *ti* i *Vi*, oslovljavanjem i titulama, te društvenim konvencija koje često označavaju distancu i međusobno poštovanje. Osim toga, pojam „kućno vaspitanje” od izuzetne je važnosti u srpskoj jezičkoj kulturi jer od njega često zavisi utisak koji pojedinac ostavlja u komunikaciji sa sagovornicima. Osim društvene norme učtivost u srpskom jeziku bitan je pokazatelj moralnog karaktera pojedinca i njegov unutrašnji vodič.

U kineskom jeziku učtivost nije samo društveni regulator nego je snažno povezan koncept sa kulturnim i filozofskim nasljeđem konfucijanske tradicije. Koncepti pomenuti u radu, poput „*li*” i „*mianzi*”, predstavljaju osnovne i duboko utemeljene normativne okvire koji regulišu društveno ponašanje, kao i značaj očuvanja međusobnog poštovanja i reputacije pojedinca, a sve u cilju održavanja harmonije u društvu. Kineski jezik u velikoj je mjeri kontekstualni jezik, te se učtivost realizuje i preko bogatog leksičkog sistema oslovljavanja, počasnih izraza, uzdizanja sagovornika i unižavanja sebe, a samim tim je i gramatička eksplicitnost manje izražena nego u mnogim indoevropskim jezicima, uključujući i srpski jezik.

Kontrastivnom analizom, pokazali smo da je učtivost u srpskom jeziku dominantno povezana sa formalnom distancom i gramatički eksplicitnija, dok je u kineskom jeziku primarno utemeljena na principu harmonije, „obrazu” i različitih kontekstualnih faktora. Razlike koje smo naveli jasno ukazuju na pojedina ograničenja univerzalnih teorija učtivosti, te potvrđuju značaj uključivanja kulturoloških faktora pri analizi pragmatičkih pojava.

Razumijevanje koncepata učtivosti u različitim jezicima veoma je važno za interkulturalnu komunikaciju, jer često i vrstan poznavalac gramatike može pragmatički i kontekstualno zvučati neprimjereno. Učtivost se odražava na dublje kulturne norme i društvene odnose koji, na kraju, oblikuju i savremenu upotrebu jezika.

Literatura

1. Brown, P. & Levinson, S. C. (1987) *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge, Cambridge University Press.
2. Brown, R., & Gilman, A. (1960) The pronouns of power and solidarity. In: T. A. Sebeok, T. A. (ed.) *Style in Language*. Cambridge, MA, MIT Press, pp. 253–276.
3. Confucius. (1979) *The Analects*. (D. C. Lau, Trans.). London, Penguin Books.
4. Goffman, E. (1955) On face-work: An analysis of ritual elements in social interaction. *Psychiatry*, 18 (3), 213–231.
5. Goffman, E. (1967) *Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior*. New York, Pantheon Books.
6. Gu, Y. (1990) Politeness phenomena in modern Chinese. *Journal of Pragmatics*, 14 (2), 237–257.
7. Hall, E. T. (1976) *Beyond Culture*. New York, Anchor Press.
8. Hu, H. C. (1944). The Chinese concept of “face.” *American Anthropologist*, 46 (1), 45–64.
9. Lee, C. L. (2020) *Linguistic Politeness in the Chinese Language and Culture*. Cham, Springer.
10. Leech, G. N. (1983) *Principles of Pragmatics*. Harlow, Longman.
11. Matica srpska. (2011) *Rečnik srpskog jezika*. Novi Sad, Matica srpska.
12. Milosavljević, M. (2020) Jezička slika koncepta učtivosti u srpskom jeziku. *Srpski jezik*, 25 (1), 1–15.
13. Schlund, K. (2014) *Politeness in Slavic Languages*. München, Otto Sagner.

Anja M. Mudrenović
Sonja D. Stanković
University of Banja Luka
Faculty of Philology
Department of Sinology

THE CONCEPT OF POLITENESS IN SERBIAN AND CHINESE: A PRAGMATIC-CONTRASTIVE ANALYSIS

Summary

This paper presents a contrastive analysis of the concept of politeness in Serbian and Chinese from a pragmatic and cultural perspective. Drawing on universal models of politeness, particularly Brown and Levinson’s face theory and Leech’s pragmatic model of politeness, the study examines the extent to which these theoretical frameworks can account for different realizations of politeness in two typologically and culturally distant languages. The analysis

is based on a qualitative contrastive approach and focuses on the conceptual dimensions of politeness in Serbian and Chinese, including formal linguistic strategies, normative social patterns, and cultural principles that shape communicative behavior. The findings indicate that politeness in Serbian is largely encoded through grammatical and lexical markers that signal social distance, while in Chinese it is strongly connected to the Confucian concept of *li*, the preservation of *mianzi* (face), and the broader principle of social harmony. The study highlights the limitations of universalist theories of politeness and emphasizes the importance of cultural context in the analysis of pragmatic phenomena.

► **Keywords:** politeness, contrastive linguistics, pragmatics, Serbian language, Chinese language.